

הרב יהודה פליקס

פסיחת השיר

ראשי-פזקים

- א. שלושה פסוקי פסיחה
 ב. פסיחה של המילה ופסיחה של דילוג
 ג. שני עולמות

א. שלושה פסוקי פסיחה

על הפסוק בשמות יב, כז - "אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים" מובא במכילתא דרשב"י עמ' 26-27:

שלוש פסיחות נאמרו בפרשה - "אשר פסח" (יב, כז), "ופסח ה'" (כג), "ופסחתי עליכם" (יג). מנין אתה אומר חצר שכולה ישראל, לא היתה פסיחה אלא על הבתים? שנאמר "אשר פסח על בתי בני ישראל" (כז). מצרים וישראלים שרויים בחצר, לא היתה פסיחה אלא על הפתחים? שנאמר "ופסח ה' על הפתח" (כג). מצרים וישראלים נתונים במטה, לא היתה פסיחה אלא על ישראל? שנאמר "ופסחתי עליכם" (יג). וכן הוא אומר "כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות וגו'" (ישעיהו לא, ה) - אלמלא דבר כתוב, אי אפשר לאומרו, כחיה ששוחה על בנה ומניקתו.

המדרש דן בשלושה פסוקים שבהם נזכרת הפסיחה, והוא מונה אותם מהאחרון לראשון. ההבדלים שהוא מוצא ביניהם הם מושאי הפסיחה - על מה פסח ה'? על הבתים, על הפתחים או על גופם של ישראל. הבדל נוסף יש בין פסוקים אלה, והוא חוצה אותם לשתי קבוצות: בשני הראשונים (יג, כג) באה הפסיחה למנוע את פעולת המשחית - "ולא יהיה בכס נגף למשחית" (יג), "ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם" (כג). ואילו בפסוק השלישי (כז) אין זכר למשחית; הפסיחה באה, כביכול, להציל מידי הקב"ה עצמו, "בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל".

ב. פסיחה של חמלה ופסיחה של דילוג

מהי משמעותה של פסיחה? רש"י שם על פסוק יג מביא שני הסברים:

א. ופסחתי וחמלתי;

ב. ואני אומר, כל פסיחה לשון דילוג וקפיצה.

ואכן הפסיחה שהיתה באותו ליל היציאה ממצרים, שני פנים היו לה: האחד הוא דילוג מבית לבית (כו) או מפתח לפתח (כג). דילוג זה הוא מעל השייך לבני ישראל, על מנת לפגוע במצרים, ורק בהם. דילוג זה הוא דילוג של אהבה, אהבת הקב"ה לכנסת ישראל בבחינת אל תקרי 'ודגלו עלי אהבה' (שה"ש ב,ד) אלא 'ודלוגו עלי אהבה' (ע"פ שה"ש רבה). ויש פסיחה במובן של חמלה והצלה. זו באה כאשר הישראלים והמצרים נמצאים צמוד וביחד באותו מקום (במדרש: נתונים במיטה). כביכול, אז בהיותם ביחד – ואולי לא רק פיסית, אלא גם רוחנית באותו שפל המדרגה (והיותם יחדיו באותה מיטה רומז ומעיד על כך) – שוב אין מקום לדילוג של אהבה, ולא נותר מקום אלא להצלה מתוך חמלה. זוהי משעות הפסיחה שבפסוק יג – "ופסחתי עליכם".

לומר לך: אותה פסיחה עצמה, יש בה משום חמלה וצדקה עם ישראל, לפני משורת הדין, ועשיית משפט עם המצרים כראוי וכיאות להם. לשני פנים אלו שבפעולת הפסיחה יש ביטוי במדרש הפסיקתא (פרשה יז, פיסקא 'יהי בחצי הלילה עמי' 154) המוסב על דברי דוד (תהלים קיט, טב): "חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך". הקושי בפסוק זה הוא כיצד תיתכן אותה פעולה עצמה שתנבע מחמת משפט וגם מחמת צדקה – אם משפט, אין צדקה; ואם צדקה – אין משפט? כיצד מודה אפוא דוד על דבר והיפוכו? תשובת המדרש היא: "משפטי צדקך – על המשפטים שהבאת על המצרים במצרים, ועל צדקה שעשית עם אבותינו במצרים". הווה אומר: זוהי אותה פסיחה שדיברנו בה לעיל – יש בה דילוג ויש בה חמלה; יש בה משפט ויש בה צדקה.

שני פנים אלו של הפסיחה מתבטאים גם בסכנה שמפניה באה הפסיחה להגן, וכאמור לעיל: סכנה זו יכולה לבוא מידי המשחית, או, כביכול, מלפני הקב"ה בעצמו. נגף הבא מידי משחית יכול שיבוא בלא משפט, אלא בגלל קירבה יתירה למקום הסכנה או בגלל חישובים אחרים שיש לו לקב"ה, ולאו דווקא בגלל שהניגף ראוי הוא לעונש. הפסיחה הנעשית על מנת להציל מידי המשחית, בדין היא באה – זוהי פסיחה של דילוג. אולם כשהקב"ה בכבודו ובעצמו בא ליגוף, אין זה אלא משום שכך עלתה לו לאדם על פי כל חוק ודין; ולמי שירד עד מ"ט

שערי טומאה בוודאי ובוודאי כך. פסיחה במקרה זה אינה אלא משום חמלה יתירה שיש לו לקב"ה על עמו ישראל.

ג. שני עולמות

ההבדל בין מידת הדין לבין מידת הרחמים מתבטא גם באורך התקופה ששתי מידות אלו פועלו. מידת הדין הרי היא מוקצבת מראש על פי ובהתאמה למעשיו של האדם. כביכול, הוא זה שקוצב את זמן פעולתה של המידה. בעוד שמידת הרחמים הינה נצחית, ואיננה רק לשעה.

במכילתא דרשב"י מובאים מלבד הפסוק בישיעיהו ("כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות") פסוקים נוספים שעניינם הגנה ושמירה. הפסוק האחרון שבהם הוא מתהילים קכ"ה; ח: "ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך... ה' ישמר צאתך ובוודך **מעלה ועד עולם**".

ביטוי זה, שבו מסיים המדרש דבריו בנושא הפסיחה, דומה לזה הנמצא בברכת השיר בהגדה של פסח, בסיום ההלל: "יהללך ה' אלקינו... **כי מעולם ועד עולם** אתה אל". ביטוי זה, שבו כופלים את המלה 'עולם', נתבאר ע"י מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק בהערותיו לסידור עולת-ראיה (ח"ב עמ' תכו ס"י קטו), על פי המשנה בברכות ט, ה: "כל חותמי ברכות שהיו במקדש, היו אומרים 'מן העולם'. משקלקלו המינין ואמרו אין עולם אלא אחד, התקינו שיהיו אומרים 'מן העולם ועד העולם'. נוסח חתימה זה בא לומר, שאכן ישנם שני עולמות - עולם הזה ועולם הבא. וכך היו חותמים כל ברכה במקדש, כגון: "ברוך אתה ה' אלוקי ישראל **מן העולם ועד העולם**, מגן אברהם". והציבור שם היו עונים במקום אמן: "ברוך שם כבוד מלכותו **לעולם ועד**".

הראשון שקבע נוסח זה, המעיד על שני עולמות הוא דוד המלך בתהלים מא, יד: "ברוך ה' אלוקי ישראל **מהעולם ועד העולם** אמן ואמן", ובתהלים קו, מח: "ברוך ה' אלוקי ישראל **מן העולם ועד העולם**, ואמר כל העם אמן". וכן הוא בנחמיה ט, ה: "ויאמרו הלויים ישוע וקדמיאל... קומו ברכו את ה' אלקיכם, **מן העולם עד העולם**, ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה". מכאן למדו - כך ביאר הרצ"ה - אנשי כנסת הגדולה לקבוע נוסח זה בפסוקי דזמרה לפני שירת הים.

פסוקי דזמרה של כל יום הרי הם כברכת השיר של ליל הפסח, אשר נחלקו לגבוי רב יהודה ור' יוחנן באשר לזחות 'ברכת השיר' הנזכרת במשנה (פסחים קיח, א) - רב יהודה אמר: יהללך ה' אלקינו, ור' יוחנן אמר: נשמת כל חי".

למעשה נוהגים אנו כשתי דעות אלו. לשתי ברכות השיר הללו אנו מקפידים לצרף אותנו ביטוי המעיד על קיומם של שני עולמות – העולם הזה והעולם הבא. בסוף אמירת יהללוך ה' אלקינו (כדעת רב יהודה) אנו אומרים "כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר כי מעולם ועד עולם אתה א-ל"; ואת אמירת "נשמת כל חי" (כדעת ר' יוחנן) אנו מסיימים ב"ישתבח שמך", שבסופה יש: "ברכות והודאות מעתה ועד עולם".

נמצא שבכל הזדמנות שאנו משבחים את הקב"ה, אנו מקפידים לשבח על קיומם של שני העולמות, ועל כך ש"כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" (משנה סנהדרין יא,א). חלק זה שיש לכל ישראל אינו שייך לנו בדין, אלא מחמלת ה' עלינו.

ובכך באים אנו לביאור סיומו של המדרש במכילתא דרשב"י. מדרש זה סיים בפסיחה השלישית (הראשונה בסדר הפסוקים) שהינה "ופסחתי עליכם" – פסיחה של רחמים, אפילו אם אינכם ראויים לה. מידה זו של רחמים היא זו המביאה לידי שמירת ה' עלינו בכל מקום ("צאתך ובואך") ובכל זמן ובכל העולמות ("מעתה ועד עולם").